

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

říjen 2003 / ročník 4

NE až TAK divoký „divoký“ Západ

Anarchokapitalismus v praxi

Terry L. Anderson a P. J. Hill

Nárůst velikosti vlády v průběhu tohoto století přilákal pozornost mnoha vědců zájímavých se o vysvětlování tohoto nárůstu a navrhování řešení k jeho omezení. Výsledek lze vyzporovat v běžné literatuře, kde došlo k náhlému růstu zájmu o anarchii a její dopady na společenskou organizaci. Cíle literárních prací se různí: od poskytnutí pojmového rámce pro srovnání Leviathana a jeho opačného extrémů, až po představení receptu fungování společnosti ve stavu anarchie. Ale téměř všechny tyto práce se vyznačují jedním společným znakem: zabývají se teorií anarchie. Cílem této práce je odpoutat se od teoretického světa anarchie a věnovat se případové studii její aplikace. K dosažení tohoto úkolu nejprve prodiskutujeme, co je míněno „anarchokapitalismem“, a představíme několik hypotéz vztahujících se k původu společenské organizace. Tyto hypotézy budou poté testovány v kontextu nejrannějšího osidlování amerického Západu. Ačkoliv raný Západ nebyl zcela anarchistický, věříme, že vláda jakožto instituce donucení chyběla po dostatečně dlouhou dobu na to, aby se dalo nahlédnout do fungování a životaschopnosti vlastnických práv při absenci formálního státu. Druh smluv o poskytování „veřejných statků“ a vývoj západních „zákonů“ v období let 1830 až 1900 nám poskytnou údaje pro tuto případovou studii. Na Západ v tomto období se nahlíží jako na místo velikého chaosu s jen velmi malým respektem pro majetek nebo život. Náš výzkum naznačuje, že tomu tak nebylo; majetková práva byla chráněna a vládl veřejný pořádek. Soukromé spolky poskytovaly potřebný základ pro spóřádanou společnost, ve které byl majetek chráněn a konflikty řešeny. Tyto agentury nevystupovaly jako vlády, jelikož neměly zákonný monopol na „udržování pořádku“. Brzy přišly na to, že „válčení“ je drahý způsob řešení svárů, z čehož vzešly levnější formy urovnání konfliktu (arbitráže, soudy atd.). Tato práce tedy tvrdí, že charakterizace amerického Západu jakožto chaosu je nesprávná.

Anarchie: Řád, nebo chaos?

Ačkoliv definice anarchie, kterou nám slovník nabízí jako první, je „stav bezvlády“, mnoho lidí věří, že třetí definice, „zmatek nebo chaos obecně“, je mnohem výstižnější, jelikož je nutným následkem definice první. Kdybychom se vážně chtěli zamyslet nad smysluplností existujících součástí dnešní vlády, političtí ekonomové by našli spoustu vládních činností, které by se měly zrušit. Nicméně odstraňování zbytečných vládních institucí by bylo stále složitější a poslední „veřejné statky“, se kterými bychom se zabírali, by patrně byly činnosti určené k definování a zajištění vlastnických práv. Zvažte následující dvě kategorie reakcí na tento problém:

1) První školu označíme za „ústavní“ nebo školu „společenské smlouvy“. Pro tuto školu je důležitá otázka, „jak se práva ustávají a získávají respekt“? Jak vznikají „zákony“, které jsou všeobecně vnímány jako „legitimní“? Tento postoj nám nedovoluje „přeskočit“ celou řadu problémů, především pak těch, které se týkají definování lidských práv. Zde je společný postup brán jako potřebný krok při nastolování společenské smlouvy či ústavní smlouvy, kterážto tato

práva specifikuje. Bylo-li by možné definovat práva dokonale, pak by jediná role státu spočívala v jejich ochraně, jelikož zákon upravující tuto ochranu je jediným veřejným statkem. Nebylo-li by možno práva dokonale definovat, nastupovala by aktivní role státu. Čím větší stupeň nemožnosti dokonale definování soukromých práv, tím více bude společenská činnost vtažena do „nekonečného dilematu demokratické vlády“. Tím je otázka, „jak může vláda, jež je sama odrazem zájmů, vytvořit legitimní hranice těmto individuálním zájmům a přitom působila tak, aby společnost chránila a byla pro ni prospěšná?“ Smluvní řešení tohoto dilematu je vytvoření vlády vyššího zákona či ústavy, která specifikuje ochranné a produktivní role vlády. Jelikož produktivní role, díky problému černého pasažera, nutně vyžaduje donucení, bude vládě dán monopol na použití síly. Pokud by tomu tak nebylo, někteří jedinci by se rozhodli za služby, ze kterých jim plynou jejich zisky, neplatit.

2) Druhou školu můžeme označit jako „anarchokapitalistickou“ nebo „soukromě-majetkově anarchistickou“. Ve své extrémní podobě by tato škola zastávala odstranění všech forem kolektivní akce, jelikož všechny funkce vlády mohou být nahrazeny směnou vlastnických práv jednotlivců na trhu. V tomto systému by veškeré transakce byly dobrovolné, ledaže by ochrana osobních práv a vymahatelnost smluv vyžadovala použití síly. Základní otázka, která před touto školou stojí, je, jak může zákon a pořádek, které nutně vyžadují určité donucení, být nastolen, aniž by nakonec došlo k vytvoření monopolního poskytovatele těchto služeb – tedy k vytvoření vlády. Pokud se na trhu vynoří dominantní firma či seskupení, vznikne minimální stát tak, jak ho definoval Nozick, a vrátíme se zpět do světa „ústavní“ školy. Pohled zastánců anarchokapitalismu na to, jakým způsobem může trh zajistit ochranné služby, je shrnut takto:

Ziskový motiv zařídí, že se ti neefektivnější poskytovatelé nejkvalitnějších smírčích řízení ocitnou na špičce a neefektivní a úplatkářská policie svou pozici ztratí. Ve zkratce, trh je schopen poskytovat spravedlnost nejlevněji. Tvrzení, že tyto služby jsou „veřejným statkem“ a nemohou být prodávány jednotlivcům v různém množství, nenachází dle Rothbarda ve skutečnosti oporu ve faktech.

Z tohoto důvodu vkládají anarchokapitalisté víru do ziskově orientovaných podnikatelů. Věří, že najdou optimální velikost a typ ochranných služeb a že konkurence zabráni vytvoření monopolu vlády na poskytování těchto služeb.

Účelem této studie je prozkoumat v historickém kontextu některé z těchto důležitých otázek. Neplánujeme rozebírat problém startovní čáry, ale podíváme se na účinnost tržních struktur při vnitřním a vnějším udržení míru. Skutečně se zdá, že pro danou dobu a geografickou oblast, které zkoumáme, bylo rozdělení práv přijato buď kvůli všeobecnému souhlasu s některými základními zásadami přirozeného práva, nebo protože obyvatelstvo amerického Západu vzešlo ze společnosti, ve které byla určitá práva a zákony definová-

ny a vynucovány. Takovéto startovní čáře se říká Schellingův bod, bod obecnosti, který existuje v myslích účastníků nějaké sociální situace. I při absenci jakéhokoliv donucovacího mechanismu většina členů západní společnosti souhlasila, že určitá práva pro získávání a používání majetku existovala. Tudíž když se zlatokop dohadoval, že nárok na místo je jeho, jelikož „tam byl první,“ měl tento nárok větší váhu, než kdyby si ho nárokoval jednoduše proto, že je mocnější. Poznání, kultura, etika a mnohé další vlivy dávají některým nárokům charakteristiku Schellingova bodu, ale jiným ne.

Jako základ pro formulování hypotéz o fungování anarchokapitalismu použijeme Machinery of Freedom Davida Friedmana, protože je to rozhodně neutopické dílo a podrobně vysvětluje v poměrně konkrétní formě skutečné mechanismy, podle kterých by systém nevládních bezpečnostních agentur fungoval. Hlavní tvrzení jsou:

- 1) Anarchokapitalismus není chaos. Majetková práva budou chráněna a občanský pořádek bude zachován.
- 2) Soukromé agentury budou uspokojivě vykonávat funkce nutné k zachování pořádku společnosti.
- 3) Soukromé bezpečnostní agentury brzy zjistí, že „válčení“ je drahý způsob řešení svárů, a vzniknou tak levnější formy řešení sporů (arbitráže, soudy atd.).
- 4) Pojem „spravedlnost“ není neměnný a je nutné jej objevit. Mezi jednotlivci se různé preference ohledně pravidel, s kterými chtějí žít, a cen, které jsou ochotni za taková pravidla platit. Tudíž mohou existovat výrazné rozdíly v pravidlech mezi různými společnostmi žijícími v anarchokapitalismu.
- 5) Neexistují dostatečné úspory z rozsahu, a tedy nedojde k vytvoření „mafiašských“ firem, které by ovládly společnost.
- 6) Konkurence mezi bezpečnostními agenturami a konkurenční rozhodování soudů budou bránit nežádoucímu chování. Spotřebitelé budou mít lepší informace, než kdyby byli ve státním systému, a použijí jich při ohodnocování kvality služeb těchto agentur.

Příklady ze Západu

Dříve, než se podíváme na konkrétní příklady anarchokapitalistických institucí amerického Západu, je vhodné prověřit legendární charakteristiku „Divokého západu“. Potenciální chaos je hlavní výhradou vůči víře ve schopnost trhu vymáhat právo a zdá se, že mnoho příběhů z Divokého západu tento argument podporuje. Tyto příběhy popisují dobu, jež je charakterizována pistolovými souboji, krádežemi koní a obecným nerespektováním základních lidských práv. Smysl pro dramatickost v literatuře a ostatních formách zábavy způsobil, že pozornost se věnovala zdánlivě disparitě mezi lidskou touhou po pořádku a přetrvávajícím chaosem.

Novější studie správnost takového nazírání zpochybňují. W. Eugene Hollon ve své kni-

ze *Frontier Violence: Another Look* vyslovil názor, že „západní hranice byla mnohem civilizovanější, klidnější a bezpečnější místo, než je nynější americká společnost.“ Legenda „Divokého západu“ žije navzdory poznatkům Roberta Dykstra, z nichž plyne, že v pěti hlavních dobytčářských městech (Abilene, Ellsworth, Wichita, Dodge City a Caldwell) bylo v letech 1870 až 1885 nahlášeno pouze 45 vražd – v průměru 1,5 na sezónu obchodu s dobytkem. V Abilene, pravděpodobně jednom z nejdivočejších dobytčářských měst, „nebyl v letech 1869 nebo 1870 nikdo zabit. Ve skutečnosti nebyl zabit nikdo až do příchodu strážců zákona, zaměstnaných, aby zabránili zabíjení.“ Pouze ve dvou městech, Ellsworth v roce 1873 a Dodge City v roce 1876 bylo zaznamenáno pět vražd za rok. Frank Prassel vyvozuje ve své knize s podtitulem „*Odkaz práva a řádu*“, že „pokud můžeme z předchozích kriminálních statistik učinit nějaký závěr, potom jím musí být, že Západ nezanechal v porovnání s ostatními regiony země žádné výrazné dědictví násilí vůči osobám.“ Mimo jiné, i kdyby ukazatele zločinnosti byly bývaly vyšší, měli bychom mít na zřeteli, že preference pro řád se v průběhu času a mezi lidmi mohou lišit. Tvrzení, že Západ byl „bezzákonnější“ než naše současná společnost, říká velmi málo, ledaže by bylo dostupné nějaké měřítko „poptávky po zákonech a řádu“. „Ačkoli se nám může jevit, že západní společnost se vyznačovala velkou měrou porušování formálního práva, někdy to lépe odráží společenské zvyky v konfliktu s povrchností a tehdy neznámými normami.“ Civilní strážce, jež vznikly v mnoha těžebních městech na Západě, jsou výborným příkladem tohoto konfliktu. Ve většině případů tyto hlídky vznikly až po ustavení civilní vlády. Dokázaly užitečnost konkurence v případech, kde vláda byla neefektivní, jako v případě San Franciska v 50. letech 19. století, nebo tam, kde se vláda stala působištěm zločinců využívajících právní monopol donucení k dosažení vlastních cílů, jako ve Virginia City v Teritoriu Montana v 60. letech. Násilí se nicméně ani v těchto případech nestalo standardním *modus operandi*. Když byl v roce 1856 znovuustaven civilní výbor San Franciska, „zůstala tato skupina v akci po tři měsíce a počet jejích členů vzrostl na osm tisíc. V tomto období se v San Franciscu udály pouze dvě vraždy v porovnání s více než stovkou v průběhu šesti měsíců před ustavením výboru.“

Pro porozumění způsobu, jakým byly právo a řád zajišťovány na americkém Západě, se nyní zaměříme na čtyři příklady institucí, jež charakterizují anarchokapitalismus. Tyto případové studie pozemkových klubů, dobytčářských asociací, dolů a vlakových družin poskytují podporu výše zmíněným hypotézám a naznačují, že soukromá práva byla zajištěna a že nevládl chaos.

a. Pozemkové kluby

Pro pionýrské osadníky, kteří často zabírali veřejná území, ještě než byla federální vládou registrována či uvolněna k prodeji, bylo definování a zajištění vlastnických

práv na pozemcích, k nimž vztahovali své nároky, vždy problémem. „Tito průkopníci či hraniční usedlíci (sami si říkali squateři) se nacházeli za hranicemi ústavní moci. Žádné nařízení Kongresu nechránilo jejich právo na nároky, jež si činili, a zlepšení, jichž dosáhli. Podle práva se provinili; ve skutečnosti to však byli čestní farmáři.“ Výsledkem bylo zformování „mimoprávních“ organizací na ochranu a spravedlnost. Tyto takzvané pozemkové kluby či asociace žadatelů se nacházely po celém středozápadě a Iowě a byla jim věnována široká pozornost. Benjamin F. Shambaugh radí, abychom se na tyto kluby dívali „jako na ilustraci hraniční mimoprávní, mimoústavní politické organizace, ve které se odrážejí jisté principy amerického života a charakteru.“ Podle Fredericka Jacksona Turnera představují tyto asociace squaterů skvělý příklad „schopnosti nově přichozích pionýrů spojit se pro společný cíl bez zásahu vládních institucí...“

Každá asociace žadatelů přijala svůj vlastní statut, byli zvoleni úředníci pro fungování organizace, ustavena pravidla pro řešení sporů a určeny procedury pro registraci a ochranu nároků. Statut Asociace žadatelů Johnson County v Iowě nabízí jeden ze záznamů fungování klubů. Kromě předsedy, místopředsedy, výkonného úředníka a zapisovatele statut stanovil volbu sedmi soudců, z nichž minimálně pět mohlo sestavit soud pro řešení sporů, a volbu dvou maršálů oprávněných vynucovat pravidla asociace. Statut specifikoval, jakou proceduru budou vlastnická práva vůči půdě definována, a proceduru arbitráže sporů o nároky. Soudní poplatky byly používány na hrazení nákladů arbitráže.

To, že statuty, stanovy a rozhodnutí všech pozemkových klubů nebyly stejné, naznačuje, že preference byly mezi squately různé a že existovaly alternativní formy zajištění ochrany a spravedlnosti. Nejběžnější ospravedlnění pozemkových klubů bylo následující: „Poněvadž se v západních státech, jakmile byl vládou zhašen nárok indiánů na veřejné plochy, stalo zvykem občanů Spojených států usadit se zde a sanovat půdu, byla sanace a nárok až do výše 320 akrů respektován jak občany, tak louskými zákony...“ Tyto dobrovolné, mimoprávní asociace poskytovaly ochranu a spravedlnost bez zřejmého násilí a vytvořily pravidla konzistentní s preferencemi, cíli a nadáním účastníků.

b. Dobytčářské asociace

Prvotní ustavování dobytčích ohrad způsobovalo pouze málo majetkových problémů. S tím, jak se půda stávala vzácnější, se nicméně vyvinuly soukromé, dobrovolné vynucovací mechanismy. Zpočátku „bylo dost místa pro všechny, když dobytčář opustil údolí nebo se přesunul přes řečiště a nenašel tam dobytek, tak hledal ranč jinde.“ Nicméně „již v roce 1868, dva roky po prvním obsazení, se malé skupiny vlastníků organizovaly v ochranných asociacích a našly vyhledávače dobytka.“

Podobně jako pozemkové kluby si i do-

bytkářské asociace vytvářely svá formální pravidla řízení skupiny, nicméně jejich nástroje vynucování soukromých práv byly často násilnější než obchodní sankce aplikované pozemkovými kluby. Tyto soukromé bezpečnostní agentury byly poměrně čistou tržní odpovědí na poptávku po vynucování práv.

Speciální pistolníci – profesionální vrazi – měli na západní hranici ekonomický prostor. Objevovali se všude tam, kde byly potíže... Jako každý podnikatel sloužili té straně, která přišla s první nebo nejlepší nabídkou...

Proč, jak a kdy se spojil s dobytkaři v okolí Fort Maginnis, namísto se zloději, je nerozlušknutelný oříšek, nicméně Bill se stal prvním hledačem dobytka v Montaně. Svědectví z té doby se však shodují, že jeho volba nebyla diktována etikou, ale výhledem na kompenzaci. Ať tak či onak, stal se nájemným ochráncem majetkových práv, a plnil své úkoly – včetně poprav dopadených – dokonale a včas.

Tržní vynucovací agentury v dobytkařských oblastech byly odlišné od moderních soukromých bezpečnostních agentur: jejich dřívější verze věnovaly evidentně mnohem více času vynucování svých práv, spíše než že by sloužily jednoduše jako rozšíření vládní policejní síly.

c. Doly

S růstem populace Spojených států se expanze na Západ stala nevyhnutelnou, nicméně nikdo nepochybuje, že objevení zlata v Kalifornii v roce 1848 tomu velmi přispělo. Tisíce lidí z východu se překotně hnaly k nejzápadnějším hranicím hledat drahocenný kov a nechávaly civilizovaný svět za sebou. Později prošly stejnou zkušeností Colorado, Montana a Idaho, a ve všech případech platilo, že ti, kdo dorazili jako první, museli sepsat pravidla hry.

Nebyla zde žádná ústavní autorita ani soudce či úředník do 500 mil. Příchozí byli odkázáni na přirozené právo s – možná – inherentními právy, spojenými s americkým občanstvím. Každá potoční roklina se naplňovala hledači bohatství; každá mělčina byla prošpikovávána průzkumnými vrty; lesní, vodní práva, pozemky ve městech se brzy zhodnotily, a potřeba vlády byla velmi naléhavá. Teoretici zde mohli testovat, jak vzniká občanské právo.

Rané občanské právo, jež vzešlo z tohoto procesu, se více než jakákoli jiná zkušenost ve Spojených státech přibližuje anarchokapitalistickému ideálu.

Při absenci formální struktury pro definování a vynucování individuálních práv se mnoho skupin spojenců, kteří přišli hledat své štěstí, organizovalo a tvořilo svá pravidla fungování, ještě než opustilo své domovy. Podobně jako dnešní stanovy společností tyto dobrovolné smlouvy upravovaly, jak

horníci financují jejich chod, stejně jako vztahy mezi lidmi. Tato pravidla platila pouze pro horníky ve společnosti a neuznávala žádného vnějšího arbitra sporů; oni „neuznávali žádný vyšší soud než zákon většiny ve společnosti.“

V souladu s Friedmanovou teorií se pravidla, v jejichž rámci byly společnosti organizovány, lišila podle preferencí dané společnosti. Mimo pravidla zmíněná výše, obsahovaly stanovy např. ustanovení o platbách určených na péči o nemocné či méně úspěšné, pravidla osobního jednání, zahrnující požívání alkoholických nápojů, a postihy trestající porušení pravidel. Pravidla společnosti byla, jako při všech tržních transakcích, vyjednáвана na základě jednomyšlnosti. Ti, kteří si přáli koupit jiný „koš zboží“ nebo soustavu pravidel, měli alternativu.

Poněvadž těžební kempy neměly soukromé soudy, kde by lidé mohli řešit své rozepře a platit za arbitráž, vyvinul se zde systém spravedlnosti využívající hornické soudy.

Pokud vznikaly spory a bylo svoláno soudní zasedání, mohl být každý muž v kempu jmenován výkonným úředníkem. A dále, každý pořádkumilovný občan mohl být uznán jako žalobce či obhájce obviněného.

V Coloradu je několik důkazů o konkurenci mezi obchodními soudy, což posilovalo jistotu, že spravedlnost vítězila.

Občanské soudy rychle přijímaly trestní jurisdikci a rok 1860 znamenal pro čtyři vlády plný nápor. Hornické soudy, lidové soudy a „provizorní vláda“ (nová předzívka pro „Jeffersona“) si rozdělili jurisdikci v horách; zatímco Kansas a provizorní vláda si v Denveru a údolí konkurovaly. Vzájemně si uznávaly jurisdikci spojenou se svými záležitostmi. Platila odvolání z jednoho soudu na druhý, pachatelé byli přepravováni a rozsudky jednoho soudu byly bez problémů uznávány u soudu druhého. A zde jsme konfrontováni s trapným faktem: kriminalita byla nepochybně nižší po dobu dvouleté platnosti tohoto uspořádání, než ve dvou následujících letech s teritoriální organizací a regulérní vládou.

Tento důkaz je konzistentní s Friedmanovou hypotézou, že pokud existuje konkurence, jsou soudy odpovědné za chyby, a konkurence v podnikání slouží jako efektivní kontrola „nepřesných“ rozhodnutí.

d. Vlakové družiny

Možná nejlepším příkladem soukromovlastnického anarchismu na americkém Západě byla organizace vlakových družin, pohybujících se napříč prostorem a hledajících kalifornské zlato. Západní region Iovy a Missouri byl neorganizovaný, nehlídaný a za hranicemi jurisdikce práva Spojených států. Stejně jako cestovatelé na oceánu se svým „námořním právem“ vyjednávali pionýři ve svých škunerech préríi „právo plání“. Výsledkem těchto jednání bylo v mnoha případech přijetí

formálních stanov, jejichž vzorem byla ústava Spojených států.

Z dokumentů, jež se zachovaly, je zřejmé, že stěhující se komunity měly základní sestavu pravidel definujících jak se „bude hrát hra“ v průběhu cesty. Podobně jako pravidla těžebních kempů se stanovy vlakových družin lišily podle preferencí a potřeb dané organizace. Lze nicméně rozeznat několik obecných tendencí.

Tato specifická pravidla zahrnovala organizování právních sporů; regulaci volna o Šábesu, hazard a opilost; tresty při nesplnění pracovních povinností, především u strážní služby. V některých případech byly určeny odměny za opravu cesty, stavby mostů a ochrana dalších „veřejných statků“.

Namítá se, že „tato pravidla či stanovy ...mohou být zajímavé jako vodítka pro právní filozofii pionýrů a společenskou organizaci, ale nepomáhají odpovědět na důležitější otázku, jak ve skutečnosti, tedy ne teoreticky, pionýři v zemi nakládali s problémy společenského nepořádku, zločinu a soukromými konflikty“. Je nicméně zřejmé, že cestující vyjednávali Schellingovým pohledem společenské smlouvy bez spoléhání na donucovací sílu vlády. A tyto *dobrovolné* kontrakty představovaly základ organizace společnosti.

Emigranti si cenili vlastnictví. Fakt, že stanovy obsahovaly pouze málo odkazů na individuální majetková práva, může dobře odrážet váhu Schellingových tvrzení o soukromém vlastnictví.

Když se objevily zločiny proti majetku či jednotlivci, byl vzat do hry soudní systém upravený ve smlouvách. „Pravidla cestovní společnosti ustavené v Kanesville v Iowě, určovala: Smluveno, že v případě jakéhokoli sporu vzniknuvšího mezi členy Společnosti, budou tito odkázáni ke třem arbitrům, jednoho si vybere každá ze stran, jednoho vyberou tito dva vybraní, jejich rozhodnutí bude konečné.“ Metody řešení sporů se u jednotlivých společností lišily, nicméně téměř ve všech případech byly specifickými nástroji arbitráže, aby bylo zajištěno, „že práva každého emigranta jsou chráněna a vynucována.“

Vlakové družiny na cestách poskytovaly ochranu a spravedlnost bez monopolu či donucení, umožňovaly konkurenci při tvorbě pravidel a nevedly k bezpráví a neřádu obecně spojovaného s anarchií.

Závěrečné poznámky

Z předchozích popisů zkušenosti amerického Západu plyne několik závěrů, které jsou ve shodě s Friedmanovou hypotézou.

- 1) Západ, ačkoliv často závislý na tržních agenturách udržujících pořádek, byl z velké části spořádanou společností.
- 2) Existovaly odlišné standardy spravedlnosti a trh odrážel rozdílné preference těchto zásad.
- 3) Konkurence v obraně práv a řešení sporů má přínosné efekty. Tržní agentury poskytly užitečné způsoby měření účinnosti agentur vládních. Skutečnost,

že vládní monopol donucení nebyl brán tak vážně jako v současné době, znamenala, že pokud byl tento monopol nedostatečně využíván, vznikly tržní alternativy. I když se tyto tržní alternativy staly „vládními“ ve smyslu, že byly jedinými, kdo právo vynucoval, fakt, že takovéto firmy byly poměrně malé, zajistil dostatečnou kontrolu jejich chování. Klienti mohli agentury opouštět nebo založit vlastní bezpečnostní agenturu. Bez formálních legálních sankcí čelily soukromé agentury „tržnímu testu“ a míra přežití takovýchto agentur byla mnohem nižší než agentur vládních.

Předchozí důkazy ukazují na všeobecný závěr, že konkurence byla velmi efektivní v řešení problému „veřejných statků“ zákona a pořádku na americkém Západě.

Na závěr lze říci, že přes neexistenci formální vlády se nedá tvrdit, že by západní

hranice byla až tak divoká, jak se traduje v legendách. Trh dokázal zajistit ochranu a arbitrážní agentury fungovaly velmi efektivně, ať už jako kompletní náhrada státní vlády, nebo jako její doplněk. Zdá se však, že stejná touha po moci, která vytváří problémy při fungování státu, vytvářela obtíže i na Západě. Ne vše bylo mírové. Především když chyběly Schellingovy body, vedlo to ke zmatku a chaosu, což propůjčuje podporu Buchananovu tvrzení, že dohoda na východních právech je pro anarchokapitalismus důležitá. Předložili jsme však důkazy o tom, že když tato dohoda existovala, byl anarchokapitalismus životaschopný.

„An American Experiment in Anarcho-Capitalism: The Not So Wild, Wild West“, *Journal of Libertarian Studies*, sv. 3, č. 1, dostupné na www.mises.org, přeložil Josef Montag, upravil Josef Šíma.

On-line archív
TERRA LIBERA
z let 2000, 2001 a 2002
dostupný na stránkách

www.libinst.cz

TERRA LIBERA
je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

**TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz**

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.

Legislativní okénko aneb úřady povolují přiměřeně vydělávat

Zahloubáte-li se do právních předpisů a různých úředních pokynů či výnosů, až se podíváte, jak často v nich lze nalézt obrat „přiměřený zisk“. Slova vpravdě vyzývavá, zvláště jsou-li použita v právním předpise. Hezčí a universálnější už je asi jen obrat „veřejný zájem“, i když i spojení „úředně stanovené ceny“ (§5 zákona o cenách) má jisté své kouzlo. Něco jako „mokrý sucho“.

Je asi příznačné, že poprvé se u nás obrat „přiměřený zisk“ objevuje v roce 1944 v jakémsi nařízení ministra financí. V principu tehdy šlo o daňovou úlevu přiznávanou tehdy, když zisk z těžby dřeva byl „přiměřený“.

V roce 1947 ještě nepřímou zabodoval zákon o stíhání černého obchodu a podobných pletich. Podle něj byl trestán ten, kdo prodával nebo kupoval za cenu přemrštěnou, aby si opatřil „nepřiměřený zisk“.

Pak byl dlouho klid, k zisku nedocházelo a úřady ho nepřipouštěly, takže ani neomezovaly onou decentní formulkou. Poklid narušovaly po 46 let jen dohody o mezinárodní letecké dopravě. V několika desítkách těchto dohod se státy zavazovaly, že tarify jejich leteckých společností budou vycházet jen z „přiměřeného zisku“. Myšlenka normování přiměřeného zisku ve vnitrostátním právu však od roku 1944 přes mírné probuzení v roce 1947 dřímala, až přišel rok 1990. Od té doby se nám náš právní řád přiměřeným ziskem začíná hemžit. V roce 1990 s tím začal již zmíněný zákon o cenách.

Tento zákon nejprve zakazuje prodávat za ceny, které by zahrnovaly „nepřiměřený zisk“ (§2 odst.3) a pak ukládá cenovým orgánům, aby při kontrolách vycházely z „potřeby dosažení přiměřeného zisku“ (§ 16 odst.2). Aby zde byla právní jistota, co je přiměřené, tak se v prováděcí vyhlášce dozvíme, že nepřiměřené je „zvýšení ceny prodeje oproti obvyklé ceně“. A je jasno.

V 90. letech byl ještě relativně klid. Sem

tam si na přiměřený zisk vzpomněl nějaký ten cenový výměr, ministerský pokyn a jeden pozapomenutý zákon, který brání naše občany proti jednomu zavrženíhodnému jevu – dumpingu. Nicméně je vidět, že úředníkovi se protektorátní obrat z roku 1944 už zalíbil. Přiměřeným ziskem se v 90. letech začíná regulovat leccos. Prodej léčiv, ceny v autobusové dopravě, samozřejmě nájemné a pošta, voda a energie. Typický myšlenkový postup úřadů je tento: když už Vám (holomci) povolujeme vydělávat, tak jen přiměřeně. Hezky se to zrcadlí metodickým pokynu ministerstva školství i hospodářské činnosti v organizacích regionálního školství. Povoluje se v něm pod č.j. 18 713/97-40-I prodávat ve školních jídelnách jídlo i jiným osobám než žákům a učitelům, a to za podmínky, že zisk bude přiměřený.

Pravý boom však nastává od roku 2000. Počínaje tímto rokem byly vydány desítky předpisů používajících k regulaci „přiměřený zisk“. Skoro to vypadá, že už v České republice nastal čas, kdy nelze na něčem nepřiměřeně vydělat.

ČTÚ takto reguluje ceny telekomunikačních služeb, Energetický regulační úřad ceny tepla. Nově vzniklá akciová společnost České dráhy též dostává zapláceno na principu přiměřeného zisku. Zisky z cukříku, jatečních býčků, zisk z vody dodané, resp. odkanalizované a další zisky musí být rovněž přiměřené.

A jsme u toho, co je tedy přiměřené? Hlavně by se mělo říci zisk přiměřený čemu, že ano? Odpověď není jednoduchá v právních předpisech nalézt. Když už najdete číslo, tak procento z čehosi. Zdá se, že u našich drah takto přiměřenost podle ministerské vyhlášky dělá 9 %. Tomu ale jistě nikdo nevěříte, protože – jak známo – v tomto odvětví z objektivních důvodů k zisku nedochází. V telekomunikačních stanoví „cenové rozhodnutí“ úřadu přiměřenost zisku na 12 % a to bych si dovolil naopak tvrdit, že nás „odírají“ víc. U jatečních býčků je přiměřených dle

nařízení vlády 10 %. U autobusové dopravy je podle vyhlášky ministerstva dopravy přiměřenost na 1/8 ceny autobusů. Cena autobusů se pak pro tyto účely určuje ministerským výnosem, takže mohli říci radši rovnou, kolik to dělá.

Zajímavý návod pro výpočet přiměřeného zisku (PZ) nacházíme ve vyhlášce MDS: $PZ = 0,145 \times VJZS$. Je to v příloze 3, ale zbavte se iluze, že po nahlédnutí do této přílohy tomu budete rozumět lépe. Při trošce píle naleznete v různých normativních aktech i jiné vzorečky pro výpočet přiměřeného zisku. V právních předpisech naleznete i dosti obtížně pochopitelné sdělení, že „prokazatelná ztráta zahrnuje přiměřený zisk“. Toto sdělení asi nepochopí nikdo, kdo v životě viděl účetní závěrku. Pochopit ho může pouze ten, kdo pochopí, že stát skutečně dává peníze vybraným podnikatelům a to do výše jejich „prokazatelné ztráty“, no a aby tyto podnikatelé nezahynuli hlady, tak se do takové prokazatelné ztráty zahrnuje i „přiměřený zisk“. Náročné, že?

Zdá se, že „přiměřený zisk“ se stal univerzálním principem regulace práva podnikat a dokonce i limitem pro vyplácení státních dotací. Zdá se rovněž, že až na několik mlhavých čísel a nějaký ten vzoreček není jasné, kolik nám ta přiměřenost dělá. Lze tedy tvrdit, že dělá tolik, kolik uzná úřad za vhodné, a to třeba za přiměřený úplatek (PÚ). Pro výpočet přiměřenosti úplatku pak použijte vzorec $PÚ = K \times (0,145 \times VJZS)$, kde K vyjadřuje korumpovatelnost rozhodujícího úředníka a je větší než nula. Navrhují, aby hodnotu K stanovila vláda podle jednotlivých úřadů či funkcí pro každý kalendářní rok nařízením. Při K větší než 1 se nevyplácí vstup do odvětví, neboť platí $PZ = 0,145 \times VJZS$, a pak PÚ je větší než PZ.

Buďte proto, prosím Vás, při sestavování business plánu opatrní.

*JUDr. Miroslav SYLLA, advokát
AK ŠVÁB, ZIMA A PARTNEŘI*